

1893-1896 İZMİR TİCARET YILLIKLARINDA ADI GEÇEN SANATÇILAR VE SANATLA İLGİLİ MESLEKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Semra DAŞCI*

Özet

Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret limanlarından biri olan İzmir (Smyrna), 17. yüzyılda dünya ticaretindeki etkinliğini büyük ölçüde arttırmıştır. Kentin tarihi ile ilgili araştırmalarda, araştırmacılara büyük katkı sağlayan ve önemli kaynaklar olarak değerlendirilen gezi yazıları, seyahatnameler bu yüzyılda artış göstermeye başlamıştır sürdürmüştür. Bu çalışmada 1893-1896 yıllarında İzmir'de Fransızca olarak basılan ticaret yıllıkları esas alınmıştır. Bu yıllıklar, 19. Yüzyıl sonlarında kentin ticari ve ekonomik yapısı, meslek grupları ile meslek sahiplerinin kayıtlarına yer vermektedir. Bunlar arasında sanatla ilgili olanlar ve sanatçılar, bu çalışmanın özünü oluşturmakta ve bizleri daha önce adı duyulmamış birçok sanatçıya götürmektedir. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarında İzmir'de yaşamış ve kentin sanat ve kültür yaşamına katkıda bulunmuş kişiler ve ilgili meslekler genel bir çerçevede değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İzmir, Smyrna, ticaret yıllığı, sanat, zanaatçı

**THE EVALUATION OF 1893-1896 IZMIR (SMYRNA) TRADE YEARBOOKS
IN TERMS OF MENTIONED ARTISTS AND ARTISTIC PROFESSIONS**

Abstract

Izmir (Smyrna), which was one of the most important trading ports in the Eastern Mediterranean, has greatly enhanced its effectiveness in world trade in 17th century. The travel writings also increased during this century. As another important source, the İzmir

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İzmir,
semra.dasci@ege.edu.tr

trade yearbooks' forms the basis of this study. They shed light on to the social and economic history of the Izmir city. These annuals, which were published in İzmir in French between 1893-1896, contain information about the city's commercial and economic structure, occupational groups and business owners at the end of that century. This study aims to evaluate well known or neglected artists and artistic occupations which documented in the 'İzmir trade yearbooks'.

Keywords: Izmir, Smyrna, trade yearbook, art, artist, artisan

Giriş

İzmir hakkında çalışma yapan araştırmacılara yol gösterecek ve önemli katkılar sağlayacak nitelikteki ticaret yıllıkları ya da rehberleri, İzmir ve çevre bölgelerdeki tüccarları ve iş kollarını ad ve adresleri ile alfabetik olarak vermekte, bunun yanında çok sayıda resimli ilanı da içermektedir. 17. yüzyılda dünya ticaretine önemli bir halka olarak katılma sürecine giren ve Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret limanlarından biri haline gelen İzmir'e ait ticaret yıllıkları Eski Türkçe, Fransızca ve Yunanca olarak farklı tarihlerde basılmıştır. Bu yıllıklardan bazıları araştırmacılar tarafından ele alınarak incelenmiş, tercüme edilerek veya sadeleştirilerek yakın tarihlerde yayınlanmıştır. Bunlardan biri Engin Berber tarafından tercüme edilerek *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)* adı ile yayınlanan çalışmadır.¹ Berber'in söz konusu kitabı, 1876 ve 1908 tarihli iki Yunanca rehberine dayanmaktadır. Berber'e göre İzmir'de ilk Yunanca takvim ve rehber 1872 yılında Proodos Matbaası'nda basılmış olan *İzmir Takvimi*'dir (*Smirnaikon İmerologion*).²

Değerli katkıları için Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal'a içten teşekkürlerimi sunarım.

¹ Engin Berber, *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008).

² Berber, *İzmir 1876 ve 1908*, s. XIII.

Önemli bir ticaret merkezi ve liman kenti olan İzmir’i ticaret ve ekonomi açısından ele alan yabancı yayınlar arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun İzmir konsolosu Karl von Scherzer’in *La Province de Smyrne* adlı kitabı (Viyana, 1873) da bulunmaktadır; eser, İlhan Pınar tarafından *İzmir 1873*³ adı ile Türkçe’ye çevrilmiştir. Fransa’nın İzmir konsolosu Firmin Rougon’un 1892’de Paris’te basılan *Smyrne, Commerciale et Economique*⁴ adlı çalışması da bu kapsamda ele alınabilecek yayınlar arasındadır.

İzmir ile ilgili olarak ancak 20. yüzyıl başlarında görülebilen Türkçe yıllığın sayısı yalnızca ikidir. Bunlardan ilki olan 1905 tarihli *Aydın Vilayet-i Celilesinin Ahval-i Tabiye, Ziraiye, Ticariye ve İktisadiye vesair Ahvalinden Bahis 1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisat*, Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü tarafından hazırlanmış, Erkan Serçe tarafından *İzmir 1905*⁵ adı ile yeni harflere aktarılarak yayımlanmıştır. İkinci yıllık ise Hüseyin Rifat tarafından hazırlanan *Coğrafi, Tarihi, İdari, Zirai, Ticari, Sinaî, Adli, Mali, Sıhhi, İctimai Malumat ve İstatistiklerle Müzeyyen ve Musavver Aydın Vilayeti 1330 Sene-i Maliyesi Ticaret Rehberi yahut Bünye-i İctimaiye-i Vilayeti Teşrih* başlıklı yıllıktır; bu yıllık da Erkan Serçe tarafından *İzmir 1914*⁶ adı ile yeni yazıya aktarılarak yayımlanmıştır.

Cunhuriyet döneminde İzmir hakkında yayınlanan ilk ticaret rehberi ise *Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi*’dir; İstanbul’da Türkiye Salon ve İlanât Gazetesi’nin sahibi ve müdürü Cemal Nadir tarafından

³ Karl von Scherzer, *İzmir 1873* (çev. İlhan Pınar, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001).

⁴ Firmin Rougon, *Smyrne: Situation Commerciale et Économique des Pays Compris dans la Circonscription du Consulat Général de France* (Paris: Berger-Levrault, 1892).

⁵ Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905* (haz. Erkan Serçe, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı 5, 2000).

⁶ Hüseyin Rifat, *İzmir 1914*, (haz. Erkan Serçe, İzmir: Akademi Kitabevi, 1997).

hazırlanarak 1926 yılında basılmış, Sabri Yetkin tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.⁷

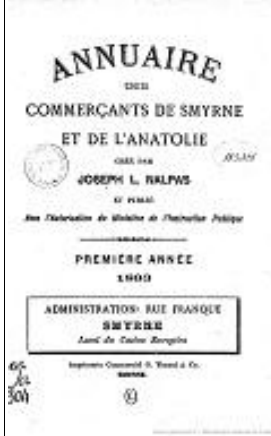
Bu çalışmada temel alınan yıllıklar 1893, 1894, 1895, 1896 yıllarında Fransızca olarak İzmir’de basılan ve *Annuaire des Commerçants de Smyrne & de L’Anatolie (İzmir ve Anadolu Tüccarları Yıllığı)* başlığını taşıyan yıllıklardır. Paris Bibliothèque Nationale de France’da birer nüshası bulunan bu yıllıklar, birçok bakımdan kente ve bulunduğu bölgeye dair önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmanın amacı ise söz konusu yıllıklarda kaydedilmiş, kentin sanat ve kültür ortamına katkıda bulunan meslek grupları ve meslek sahipleri ile sanatçıları mercek altına almaktır. Konu kapsamında değerlendirilen meslekler ve meslek sahipleri, oluşturulan tablolarda yıllara göre gruplanmış ve kişi adlarında büyük ölçüde metnin orijinaline sadık kalınmıştır. Çalışma sırasında sokak ve yer adlarının tespiti ve Türkçeleştirilmesi konusunda yaşanan zorluklarda, daha önce sözü edilen değerli araştırmacıların yayınladıkları benzer yıllıkların önemli katkıları olmuştur.

1893 tarihinde yayınlanan Jacob de Andria ve Joseph L. Nalpas tarafından hazırlanan *İzmir ve Anadolu Tüccarları Yıllığı*’nın baş sayfasında (Res. 1), yıllığın birinci senesi olduğu belirtilmektedir. Yıllığı yayınlayan kişilerden Joseph L. Nalpas, ticari temsilci ve yıllığın sahibi olarak indekste kaydedilmiştir.⁸ 1893 yılı İzmir’de bir basımevi olan Imprimerie Commerciale G. Timoni’de basılmıştır. 1894 yılı Joseph L. Nalpas tarafından hazırlanmış ve Journal de Smyrne matbaasında basılmıştır. 1895’te yayınlanan üçüncü sayı ile 1896’da yayınlanan dördüncü sayı Jacob de Andria tarafından hazırlanarak Imprimerie Commerciale G. Timoni’de basılmıştır (Tablo 10). Yıllıkların başında,

⁷ Sabri Yetkin, *Ticarî ve İktisadî İzmir Rehberi 1926*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını (İzmir: Kent Kitaplığı Dizisi: 28, 2002).

⁸ Jacob de Andria, Joseph L. Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie* (Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1893), s. 234, 290.

ilanlar için uygulanan fiyat tarifesi de yer almaktadır; örneğin 1893 tarihli birinci yıllıkta tam sayfa ilan 200, yarım sayfa 100, ¼ sayfa 60, yalnızca adres ise 5 frank olarak belirlenmiştir. Ertesi yıl fiyatların önemli oranda düşürülmüş olduğu görülür; tam sayfa ilan 100 frank iken, yarım sayfa 60, ¼ sayfa 30, yalnızca adres ise 5 franktır.

Resim 1: *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie*, 1893, Baş sayfa

Bu türdeki yıllıklar genel düzenleme ve içerik bakımından birbirlerine benzemektedir. 1893-1896 yıllıkları Fransızca ve Yunanca takvimler, yortular gibi bazı bilgilerin ardından Sultan II. Abdülhamit Han'ın tuğrası, doğum ve tahta çıkış tarihlerini içeren bir sayfa ile devam etmekte, Sultan'ın ailesi, çocukları ve kardeşlerine ilişkin bilgilerin dışında Osmanlı Sultanları'nın Osman Gazi'den başlayarak kronolojik bir listesine, her birinin tahta çıkış yaşları ile tarihlerine yer verilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey idarecilerinden sonra İzmir'e ait bilgilere geçilmektedir. 1893 yılığında "*Smyrna, Küçük Asya'nun birinci, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci şehridir...*" sözleriyle, kentin önemini vurgulamaktadır. Genel vali olarak Abdurrahman Paşa, Kadı Emin Efendi, Müftü Mehmet Said Efendi, garnizon komutanı Mehmet Tevfik Bey, Aydın demiryolu komiseri Wrobletsky, Kasaba

demiryolu komiseri Şemsi Efendi, bu listede yer alan isimlerden bazılarıdır.⁹

İzmir’de bulunan yabancı ülke konsolosluklarının adresleri ile konsolos, konsolos yardımcısı ve dragomanlar olmak üzere görevlilerin adlarına yer veren yıllıklar, İzmir ve çevresindeki yerleşimlerin fuar ve pazarlarının olduğu günlere, gümrük, posta ve telgraf birimlerine, emniyet ve belediye teşkilatlarına ilişkin bilgilere de yer vermektedir. 1893 yıllığında İzmir’in belediye başkanının Evliyazâde Mehmet Efendi, polis şefinin Niyazi Efendi olduğu, seksenaltı polis ile beş memurun görev yaptığı kaydedilmektedir.¹⁰

İzmir’de bulunan bankalar, yabancı ülkelere ait posta hizmetleri ve fiyat tarifeleri, sigorta şirketleri, tren istasyonları bu yıllık ya da rehber adını verdiğimiz yayınlarda verilen bilgiler arasındadır. Buharlı gemi hatları ve taşıma tarifeleri ile buharlı gemi işletmelerinin adları ile adreslerine de yer verilmiştir. Berber’in yayınladığı 1876 tarihli Yunanca yıllıkta ondört olarak kaydedilen şirketlerin¹¹ 1893 yıllığında yirmiye ulaştığı görülür.¹² 1894 yıllığında adı geçen şirket sayısı ise otuz üçtür. Kentin ileri gelen Levanten ailelerinden olan Paterson, Whittall, Van der Zee bu acenteler arasında dikkati çeken isimlerdir.¹³ Ayrıca bu yıllıklarda Müslüman halkın ve gayrimüslimlerin ibadethaneleri ve din görevlileri, Türklere ve gayrimüslimlere ait eğitim kurumları, hastaneler ve kente dair çok çeşitli bilgi ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Osmanlı’nın ikinci büyük kenti olan İzmir’in ithal ve ihraç ettiği ürünlerin uzun bir listesi verilmektedir. 1894 yıllığına göre İzmir’in ithal ettiği ürünlerin arasında kumaş, eldiven, çorap, moda eşyaları, gömlek, şapka, kravat, ayakkabı, parfüm tuz, kahve, şeker, un, yiyecek

⁹ Joseph L. Nalpas, Jacob de Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie* (Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1893), s. 34-35.

¹⁰ *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 41-42.

¹¹ Berber, *İzmir 1876 ve 1908*, s. 55-56.

¹² Nalpas, de Andria (haz.), s. 80.

¹³ Joseph L. Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie* (Smyrne: Journal de Smyrne, 1894), s. 19-20.

maddeleri, şekerleme, tıbbî malzeme, ilaç, züccaciye, mobilya, inşaat kerestesi, havyar, bisküvi, kâğıt, çocuk oyuncakları, halat ve daha birçok ürün yer almaktadır. İhraç edilen başlıca ürünler ise kuru meyve, kuru incir ve üzüm, yün, tiftik, koyun ve keçi derisi, afyon, arpa, buğday, kökkırmızısı (kökboyası, alizarin), susam, meyankökü, mahmude otu (scamonea), Smyrna halıları, seccadeler, mazi, tahıl, balmumu, zamk, nohut, ipek kozası, yaş üzüm, yağ, helva, bal, darıdır.¹⁴

İzmir yıllıklarında ticaret, sanayi, eğitim, sanat ve kültür gibi alanlarda etkinlik gösteren kişiler, adlarına göre alfabetik bir liste halinde sıralanmışlardır; yıllığın devamında daha sonraki alfabetik liste ise bu kez şahıs adlarına göre değil, meslek adlarına göre gruplanmış, bu listede iş sahiplerinin ya da işyerlerinin adlarına, adreslerine ve kimi zaman da işle ilgili bazı ek açıklama ve bilgilere yer verilmiştir. Sözkonusu indekslerde bazı isimler, çerçeve içine alınarak veya büyük puntolar kullanılarak öne çıkarılmıştır.

1893-1896 yıllıklarında yer alan meslek grupları genel olarak, avukatlar, silahçılar, piyano akort edenler, antikacılar (Tablo 7), sigorta şirketleri (denizcilik, yangın ve hayat), bileyciler, moda ürünleri satanlar, dantel atölyeleri, bankalar, bankerler, karton ve tahta kutucular, kasaplar, fırınlar, kuyumcular, inşaat tahtası satanlar, restoranlar, çorap ve eldivenciler, şapkacılar, sandalye imalatçıları, mum üretenler ve satanlar, İran halısı tüccarları, ayakkabıcılar, şekerciler, döviz simsarları, gümrük komisyoncuları, kimyagerler, taşkömürü ve odunkömürü satanlar, tellallar, boya ve vernik satanlar, emlak komisyoncuları, sarraflar, kahvehaneler, halatçılar, kulüp ve dernekler, kuaförler, pamuklu kumaş satanlar, gemi acenteleri, bakır satıcıları, ticari simsarlar, deri tüccarları, gıda maddesi, cerrahi alet, ilaç, içecek, altın tel satanlar, çuhacılar, tütün satanlar, bakkallar,

¹⁴ Nalpas (haz.), s. XXI.

koloni malları satanlar, kalaycılar, tenekeçiler, demir eşya satanlar, zincir tüccarları, çiçekçiler, fes satanlar, denizcilik malzemeleri, un tüccarları, dökümcüler, demirciler, peynir satanlar, kuruyemiş simsarları, incir ve kuru üzüm satanlar, gravür ustaları (Tablo 3), saatçiler, susam yağı değirmenleri, yağ tüccarları, konfeksiyonlar, oteller, hidroterapi işletmeleri, mühendis ve mimarlar (Tablo 6), müzik aleti satanlar, gazeteler, sebze tüccarları, yün satanlar, limonatacılar, kitap ve kırtasiye dükkânları, tuhafiyeler, yapı malzemesi satanlar, mermerciler, şilteciler, çekilmiş kahve satanlar, muslin ve çember satanlar, manifaturacılar, doktorlar, makine tamircileri, mobilya imal edenler, marangozlar, dikiş makinesi satanlar, kürkçüler, gümüşçüler, gözlükçüler, itfaiyeciler, çömlekçiler, kamu arabası sahipleri, müzik öğretmenleri (Tablo 8), müzik aleti satanlar (Tablo 9), İtalyan makarnaları, pastacılar, rehinciler, alçı satanlar, dil öğretmenleri, ressamlar (Tablo 1), dekorasyon yapan ressamlar (Tablo 4), fotoğrafçılar (Tablo 5), nalburlar, ütücüler, mücellitler, ipek satanlar, eyerciler, cenaze hizmeti verenler, ebeler, sabun üretenler, çantacılar, mermer ve ahşap çalışan heykeltıraşlar (Tablo 2), terziler, halı satanlar, mühür kazıyanlar, tütün ve folyo satanlar, pul koleksiyoncuları, mutfak gereçleri üretenler, camcılar, araba yapanlar, yayınevleri ve matbaalar (Tablo 10), züccacılar, şarap ve mastika üreten ve satanlardır. Bu listelerde adı geçen kişilerin büyük bir çoğunluğunu gayrimüslimler oluşturmaktadır. O tarihlerde hangi iş kollarının kentin hangi bölümlerinde, sokak ve hanlarında yoğunlaştığını anlamak da bu yayınlar yoluyla mümkün olmaktadır. Örneğin, antikacıların Kantarcılar Sokağı'nda; kuyumcuların Madam Hanı, Kuyumcular Çarşısı ve Frenk Sokağı'nda, şapka, çorap, eldiven, ayakkabı gibi ürünleri satanların yine Frenk Sokağı'nda; pamuklu kumaş satanların Şeytan Çarşısı ve Karaosmanoğlu Hanı'nda; çuha satanların Çuhacı Bedesteni'nde, tütün satanların Ermeni mahallesi, Servetadika Sokağı

ve Frenk Sokağı'nda; sarrafların ise yol Bedesteni ile Çuhacı Bedesteni'nde yoğunlaştıkları anlaşılır.

Yıllıklarda adı geçen sanatçılar ve sanatla ilgili meslekler

Ticaret yıllıklarının, kentin ticarî, ekonomik ve sosyal yaşamına ilişkin verdiği bilgiler oldukça önemlidir; bununla birlikte dönemin sanatçıları, kentin sanat ve kültür yaşamında rolü olan meslekleri de ortaya koymaktadır. Bu anlamda incelendiğinde bazı isimlerin, mesleki etkinlikleri ve başarıları ile bu indekslerin dışına taşarak adlarından daha sonraki dönemlerde de söz ettirdikleri görülür. Ressam Ovide Curtovich, bu örneklerin başında gelmektedir. Ressamların ayrı bir başlık altında toplandığı (Tablo 1) yıllıklarda Ovide Curtovich, Ch. Paleologos ve Giovanni Papazoğlu ile birlikte dört yıllıkta da yer almaktadır;¹⁵ Paleologos adı 1876 baskısı Yunanca rehberde de kaydedilmiştir.¹⁶ Curtovich'in adı ve adresi (atölyesinin bulunduğu yer Chalet de l'Eden), yıllıklarda büyük puntolarla yazılarak ve çerçeve içine alınarak öne çıkarılmıştır. Sanat tarihsel sürece bakıldığında görülen odur ki, Curtovich (1855 doğ.) listelenen sanatçılar arasında sonraki dönemlerde de en çok tanınan ve öne çıkan kişi olmuştur; yaşamı hakkındaki yetersiz bilgiye rağmen tabloları günümüzde dünya müzayedelerinde alıcı bulmaktadır. Ovide Curtovich, adının geçtiği tüm kaynaklarda İzmir (Smyrna) doğumlu Türk ressam olarak anılmaktadır. 1855 yılında İzmir'de dünyaya gelen sanatçı, büyük olasılıkla Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu etnik yapısı içinde yer alan gayrimüslim bir Osmanlı vatandaşı idi. 1879-1883 yılları arasında Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim gören sanatçı, burada Edouard von

¹⁵ Nalpas, De Andria (haz.), s. 333; Nalpas (haz.), s. 222; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 157; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 94.

¹⁶ Berber, *İzmir 1876 ve 1908*, s. 46.

Engerth'in öğrencisi olmuştur.¹⁷ Curtovich'in, Londra Royal Academy'nin sanat etkinliklerinden 1892 tarihli sergiye *Dinginlik Anı - Sabah, Bornova Ovası ve Nymphia Yolu, Öğlen* başlıklı iki resim ile "Smyrna"dan katıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸ Curtovich'in, çoğu çalışmasında doğduğu yer olan İzmir ve çevresini konu aldığı görülür. Bunlardan biri de *Manisa'da Karaosmanoğlu¹⁹ Sarayı'nın Avlusu* (Res. 2) adlı tablosudur. Eser literatüre bu adla geçmiş olmasına rağmen, resimde bir bölümü görülmekte olan yapının, ailenin tarihini ve mimari eserlerini kapsamlı olarak incelemiş olan Prof. Dr. İnci Kuyulu Ersoy'a göre bir hana ait olması kuvvetle olasıdır. Ersoy, Karaosmanoğlu Hacı Osman Ağa'nın Manisa'da bir hanının içine çeşme yaptırdığı bilgisinin 9 Ekim 1793 tarihli bir vakfiyede belirtildiğini, ancak yapı hakkında herhangi bir bilginin verilmediğini ifade etmektedir.²⁰ İmzalı ve tarihli olan çalışma 1896'da, yani bu çalışmada yararlanılan ticaret rehberlerinin dördüncüsü ile aynı yıl içinde yapılmıştır. Curtovich'in çalışmaları, Batı'da almış olduğu eğitimin de etkisi ile Batılı bir Oryantalist'in tarzını yansıtmakta ve konuyu akademik bir yaklaşımla ele aldığı görülmektedir. Sanatçının titiz ve ayrıntıcı üslubu, figürlerde olduğu kadar, mimarinin ahşap konstrüksiyonunda, mermer kaplamalı çeşmenin kemer köşelerinde yer alan plastik süslemelerde ve ahşap korkuluğa atılmış Doğu kilimlerinde açıkça görülmektedir.

¹⁷ "CURTOVICH, Ovid." In *Benezit Dictionary of Artists*. Oxford Art Online, erişim tarihi 17.04. 2012,

<http://www.oxfordartonline.com/subscriber/article/benezit/B00045404>

¹⁸ Algernon Graves, *The Royal Academy of Arts: A Complete Dictionary of Contributors and Their Works from Its Foundation in 1769 to 1904*, c. II, London 1905, s. 227.

¹⁹ 18. yüzyıl başlarından itibaren Batı Anadolu bölgesinin en nüfuzlu ailesi haline gelen Karaosmanoğlu Ailesi, yaklaşık yüzelli yıl boyunca Manisa, Bergama ve İzmir çevresinde çok sayıda yapı inşa ettirmiştir. Bu yapıların bir bölümü cami, medrese, kütüphane, çeşme ve sebil gibi toplumsal işlevli yapılardır. Hayır için inşa ettirilen yapıların dışında, aileye ait konaklar ve hanlar da önemli bir yer tutar. Bkz. İnci Kuyulu, *Karaosmanoğlu Ailesi'ne Ait Mimari Eserler* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), s.13-15. Karaosmanoğlu Ailesi tarafından inşa ettirilen yapılar hakkında geniş bilgi için bkz. Kuyulu, s. 16-174.

²⁰ Kuyulu, s. 159. Katkıları için Prof. Dr. İnci Kuyulu Ersoy'a teşekkür ederim.

Resim 2: Ovide Curtovich. *Manisa'da Karaosmanoğlu Sarayı'nın Avlusu*. 1896. tuv. üz. yağl. 134.5x101.5cm. (Christie's London, 9 Temmuz 2009. Lot no. 19)

Kayıtlı ressam sayısı 1895-1896 yıllarında dikkat çekici biçimde artmıştır. Bu isimler arasında özellikle biri, Raymond Charles Péré (yıllıklarda Raymond Perré olarak kaydedilmiştir) öne çıkmaktadır. Raymond Péré (1854-1929), 19. yüzyıldan önce kente yerleşmiş, ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak İzmir'de dünyaya gelmiştir. Fransa'da mimarlık öğrenimi görmüş olabileceği düşünülen Péré'ye²¹ ait olan yapılar, Konak Meydanı'nda bulunan Saat Kulesi (1901), yine aynı meydana 1829'da inşası tamamlanan ve 1955'te kentin görünümünü bozduğu düşüncesi ile yıkılan Sarı Kışla'nın avlusunda bulunan ve yıkılan kışla ile birlikte ortadan kalkan çeşmeli havuz, Karşıyaka'da bulunan Ste. Helen Katolik Kilisesi'dir.²² Alsancak'ta bulunan Fransız Hastanesi, Köprü semtinde bulunan Ayşe Mayda Evi, 1922 yangınında yok olan Alman Konsoloslunun 2. Kordon'da yer alan eski binası ise Péré'ye atfedilen yapılar arasındadır.²³ Yıllıklarda ressam kimliği ile karşımıza çıkan Péré'nin²⁴ mimarlık dışında da etkin olduğu anlaşılmaktadır. Sanatçı, İzmir ve çevresinde Lazaristlere ait çeşitli

²¹ Cenk Berkant, *İzmirli Bir Mimar: Raymond Péré* (Yüksek Lisans Tezi, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s. 17.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz: Berkant, s. 34-55.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Berkant, s. 56-79.

²⁴ Raymond Perré, Halepli Sokak olarak kaydedilmiştir. Bkz: De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 157; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 94.

yapıların desenlerini çizmiştir²⁵ (Res. 3). İzmir St. Polycarpe Kilisesi için İtalyan ressam Adolfo Scarselli ile birlikte bazı duvar resimleri yaptığı söylenmektedir, ancak ressamın 1895 tarihine eşlik eden imzası, yalnızca orta nefte yer alan aziz Polycarpe'in şehit edilmesini konu alan sahnede görülmektedir. Sözkonusu kompozisyonda elleri bağlı olarak sahnenin sol bölümünde betimlenen figürün ressamın kendi portresi olduğu belirtilmektedir.²⁶ 1893-1896 yıllıklarında, Raymond Péré adına bir başka meslek grubu içinde, yabancı dil dersi veren öğretmenlerin arasında da rastlanır. 1893 yıllığında 'Fransızca Öğretmenleri' başlığı altında rastladığımız Raymond Péré ²⁷, bu grubun yer almadığı 1894 tarihli yıllığın ardından 1895 baskısında 'Farklı dillerde ders veren öğretmenler' başlıklı kalabalık listede²⁸ ve 1896 baskısında da aynı biçimde yer almaktadır²⁹. Péré'nin, 1895 ve 1896 yıllıklarında ressam olarak yer aldığı bölümlerde adres olarak Halepli Sokağı, dil öğretmeni olarak adının geçtiği listelerde ise Scalabrini Sokağı kaydedilmiştir.

Resim 3: Raymond Charles Pere. *Kula, St. Joseph Yetimhanesi.* Ocak 1900, kâğıt üz. karakalem. (Kaynak. C. Berkant. *İzmirli Bir Mimar...'*dan)

²⁵ Berkant, dokuz desenden yedisinin Ocak 1900, ikisinin Şubat 1900 tarihlerini taşıdığını ve her birinde sanatçının imzası dışında tarih ve yapı adının da bulunduğunu belirtmektedir. Yapılar şunlardır; Kula'da St. Joseph Yetimhanesi, İzmir'de Fransız Hastanesi, Buca'da N. D. Des Anges Yetimhanesi, Göztepe'de B. Jean Gabriel Evi, İzmir'de St. Antoine Hastanesi, İzmir'de Sacre Coeur Fransız Koleji, Bornova'da Lazarist Yetimhanesi, Aydın'da St. Vincent Evi ve Selçuk Bülbül Dağı Mevkii'nde Meryem Ana Evi'dir. Bkz: Berkant, s. 21-31.

²⁶ Berkant, s. 31.

²⁷ Nalpas, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 333.

²⁸ De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 159.

²⁹ De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 101.

Sanatla ilgili meslek grupları arasında 'Heykeltıraşlar' (Tablo 2) ve 'Gravür Ustaları' (Tablo 3) da yer almaktadır. Bu iki grup içinde birçok ismin ortak olduğu görülür; Alexandre Corinthis (Corinthis), Christos Papadopoluo (Papadopoulos), Jean Romboti, Pierre H. Terzian, T. Theodore bunlar arasındadır. İlanlarda sanatçılar, hangi malzemeler üzerinde çalıştıklarını da belirtmişlerdir; ahşap, mermer, bronz gibi. Heykel sanatçıları, Galazio Sokağı, Fasulye Sokağı ve Paralel Sokağı'nda yoğunlaşmışlardır. Bunlardan biri olan Jacob Righos (Jacob Righo, Jacob M. Riggo, Jacques Righo) rehberine verdiği büyük boy resimli ilanları ile dikkatleri çekmektedir (Res. 4).³⁰ Sanatçı, 1873 yılında basılan Yunanca rehberde Yak. Rigos adı ile yer almıştır.³¹ İlanlarından terra cotta ve mermer malzeme üzerinde çalıştığı anlaşılan Righos'un atölyesinin, Galazio Sokağı'nda, Pierre Aliotti'nin evinin tam karşısında olduğu kaydedilmiştir.³² Righos, Fransa'da geç 19. yüzyılın en önemli kültürel olaylarından biri olan ve 1889'da Paris'te gerçekleştirilen Exposition Universelle'e katılmış bir sanatçıdır. Ticaret yıllıklarına verdiği ilanlarında bu yönünü özellikle vurgulayan sanatçı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. 1889 Paris Sergisi kataloğunun Yunan sanatçılar grubunda, heykel bölümü içinde yer alan Righos'un, İzmir'den "terra cotta heykelcikler"le katıldığı belirtilmiştir.³³ Güzel sanatlar ve endüstriyel sergiler için tahsis edilen binalar, 1878 Sergisi'nde olduğu gibi 1889'da da Palais du Trocadéro ve Palais du Champs-de-Mars olmuştur (Res. 5).³⁴ Righos'un bundan önce, 1883 yılında da Yunanistan'da düzenlenen uluslararası bir başka sergiye

³⁰ Nalpas, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 341, resimli ilan için s.16; Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1894), s. 229; resimli ilan için s. 30; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 163, resimli ilan için s.104, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 110.

³¹ Berber, *İzmir 1876 ve 1908*, s. 46.

³² De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 116.

³³ Exposition Universelle de 1889 a Paris: Catalogue Général Officiel, c. I, Lille: 1889, s. 226.

³⁴ Pauline de Tholozany, "The Expositions Universelles in Nineteenth Century Paris", erişim tarihi 16.04.2012, <http://library.brown.edu/cds/paris/worldfairs.html#de1889>

daha katıldığı, 1895 yılına verdiği ilandan anlaşılmaktadır.³⁵ Righos dışında büyük boyutlu ilanları ile dikkati çeken heykel sanatçılarından bir diğeri de, Paralel Sokak Café Corina'nın karşısında olduğu belirtilen Pierre Saveras'tır (Stavraki) (Savero / Savera olarak da kaydedilmiştir)³⁶ Saveras'ın ilanının alt tarafında Yol Bedesteni'nde antika dükkânı bulunan antikacı Théophile Pezzer'in ilanı görülür (Res. 6). 1895 ve 1896 yıllıklarında adına rastladığımız Joseph (Giuseppe) Previsani'nin ise Rıhtım tiyatrosu karşısındaki atölyesinde mermer malzeme üzerinde çalıştığı anlaşılmaktadır (Res. 7).³⁷ 1895-1896 yıllıklarında kayıtlı heykel sanatçılarının sayısındaki ciddi artış dikkat çekicidir.

İncelenen ticaret rehberleri ya da yıllıkları içinde yer alan dikkat çekici bir diğeri ise Ermeni asıllı matbaacı ve litografyacı Tatikyan'dır. Tatikyan adı, 1893, 1894 ve 1896 yıllıklarında "Gravür Ustaları" içinde (Tablo 3) B. Tatikian olarak yer almakta, litografi ve tipografi alanlarında hizmet verdiği belirtilmektedir.

³⁵ De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 164.

³⁶ Nalpas, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 29, 341; Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1894), s. 228; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895); s. 45, 163; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 96, 116.

³⁷ De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 163, 65; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 44, 116.

-- 16 --

IAKOBOE M. PHOEN
JACQUES RIGHO (SCULPTEUR)
DIPLOME
le 15 Nov. 89.
à l'Exposition Univ.
de PARIS
1889.

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΠΕΥΘΥΝ
τῷ
ΟΔΥΜΗΩΝ
ΒΡΕΤΑΝ. Α'

Tablé par l'Administration de l'Art. Donné pour ses produits techniques
en bronze cille et en marbre. — PRIX RODÉRES.
Rue Galvria, en face de la maison Pierre Alotti. — SMYRNE.

Μαρομάτα, Θρησκεία, Ηρώματα και άλλα τα άσκήματα αὐτοῦ τοῦ
Ευρωπαϊκοῦ καὶ Βρετανικοῦ, παρ'ἀνεργασίαν τῆς αὐτοῦ γλυπτικῆς
ΤΙΜΑΙ ΣΥΓΚΑΤΑΒΑΤΙΚΑΙ
Εκδόσεις ἀνεκδοτοῦ τῆς Στάτης Η. Αλέξην. — ΣΜΥΡΝΗ.

Representation-Commission-Consignment
MAISON FONDÉE EN 1851
H. E. ALBERTI
SMYRNE (Turquie d'Asie)

NICOLAS G. ECONOMIDÉS
Avocat de la faculté de droit de Paris.
Fondé en 1872.—Local Bechdari No 2.

Ant. S. Generali & Co
REPRÉSENTANTS DE COMMERCE
SMYRNE

A. & J. Caraman
REPRÉSENTANTS DE COMMERCE
Local Barry.—Smyrne.

Resim 4: *Heykeltıraş Jacques Righo'nun ilanı.* Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1893, s. 16.

Resim 5: Rapp Galeri'de sergilenen heykeller. Palace de Beaux-Arts. Exposition Universelle de 1889, Paris. (Fotograf. Lot. 6634, no. 211. Library of Congress, Washington)

31
itobiad

Resim 6: Heykeltıraş Pierre Saveras'ın ilanı. *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie*, 1895, s. 45.

Aynı isim ve adres 1895-1896 yıllıklarının “Basımevi, Matbaalar” başlığı³⁸ altında da görülür (Tablo 10).³⁹ Daha da geriye gidildiğinde 1876 basımı Yunanca rehberde Tatikyan adına, aynı adres ve meslek grupları içinde rastlamak mümkündür.⁴⁰ Gerek İzmir’in ticaret yıllıklarında (1893-1894 yıllıklarında C. B. Tatikian adı kaydedilmiştir), gerekse matbaada basılan kitaplarda ve litografilerde rastladığımız B. Tatikyan hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Kevork Pamukciyan, 1868’de İzmir’de Bedros Tatikyan’ın (? – 1883) matbaasından söz ederken, Bedros’un kardeşi Hoca Boğos’un ünlü bir yağlıboya ve suluboya ressamı, aynı zamanda da bir litografyacı olduğunu belirtmekte, 1859’da İzmir’de ilk fotoğrafhaneyi açtığını ve aynı yıl litografhanesini kardeşi Bedros Tatikyan’a teslim ettiğini ileri sürmektedir.⁴¹ Osmanlı

³⁸ “Basımevleri, Matbaalar” 1893-1894 yıllıklarında ayrı bir başlık altında toplanmamıştır.

³⁹ Nalpas, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 260; Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1894), s. 139, 188; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 51, 168; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 46-47, 51.

⁴⁰ Berber, *İzmir 1876 ve 1908*, s. 40-41.

⁴¹ Kevork Pamukciyan, “İzmir’in Büyük Yer Sarsıntıları”, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-III; Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*, İstanbul 2003, s. 312, 316; Kevork Pamukciyan, “İzmir’in Büyük Yer Sarsıntıları”, *Tarih ve Toplum*, S. 70, Ekim 1989, s. 243-244.

İmparatorluğu'nda çalışmış Ermeni ressamı konu alan kapsamlı çalışmasında Garo Kürkman, Hoca Boğos Tatikyan'ın 1840'lı yıllarda resim çalışmalarına başlamış olabileceğini belirtmekte ve 1852 tarihli bir gazete ilanına değinmektedir. 3 Nisan 1852 tarihli *Nuh'un Güvecini* adlı Ermenice gazetede yayınlanan reklamda Ermeni gravürcü ve grafikçi Tatikyan Boğos'un, Osmanlı İmparatorları'nın renkli ve altın yaldızlı gravürlerini hazırladığından ve bunların adedinin beş kuruştan, tamamının ise bir Osmanlı altınından İzmir'de Boğos'un gravürhanesinde, İstanbul'da ise Mühendisyan Hovhannes'in matbaasında satılacağından söz edilmektedir.⁴²

Tatikyan'ın matbaasında basılan yayınlar arasında, İzmir hakkında yazılmış önemli bir kaynak olan *Etude sur Smyrne* de bulunmaktadır (Res. 8). Constantinos Iconomos tarafından yazılan ve yıllıklarda Fransızca öğretmeni olarak kaydı bulunan⁴³ Bonaventura Slaars'ın genişlettiği ve Yunanca'dan Fransızca'ya çevirdiği çalışma, 1868 yılında Tatikyan'ın matbaasında basılmıştır; matbaa bu tarihte Frenk Sokağı, Avrupa Oteli Pasajı, 4-5 numaradadır.⁴⁴ 1893-1896 İzmir ticaret yıllıklarında ise adres Eski Yunan Gazinosu Pasajı olarak kaydedilmiştir.⁴⁵

⁴² Garo Kürkman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Ressamlar* (İstanbul: Matüsale, 2004), s. 76.

⁴³ Nalpas, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 333; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 159.

⁴⁴ Bkz: Constantinos İkonomos, Bonaventura F. Slaars, *Etude Sur Smyrne*, Tatikian, Smyrne 1868. Çalışma Türkçe'ye çevrilmiştir: Konstantinos Oikonomos – Bonaventure F. Slaars, *Destanlar Çağından 19. Yüzyıla İzmir*, Çev. Bilge Umar, İletişim, İstanbul 2001.

⁴⁵ Nalpas, De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 260; nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1894), s. 139, 188; De Andria (haz.), De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 51, 168; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 46-47, 51.

Resim 7: *Heykeltıraş Heykeltıraş Giuseppe Previsani'nin ilanı. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1895, s. 6*

Tatikyan matbaasında basılan yayınlardan bir diğeri de 1896 tarihli Tarsus, Aziz Paul Enstitüsü Kataloğu'dur. El kitabı niteliğindeki bu yayında, matbaacı ve gravürücü C. Tatikian (Smyrna) adı dikkati çekmektedir.⁴⁶ Kürkman, sanatçının matbaasının hangi tarihe kadar etkin olduğunu belirlemenin güç olduğunu, araştırmalarında bu matbaada basılan, ulaşabildikleri en geç tarihli kitabın 1868'de basılan *Etude sur Smyrne* olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Bu çalışmanın asıl kaynağını oluşturan 1893-1896 İzmir ticaret envanterleri göstermektedir ki, Tatikyan matbaası geç tarihlere kadar hizmet vermeyi sürdürmüştür. Yukarıda söz edilen 1896 tarihli Tarsus Aziz Paul Enstitüsü Kataloğu da matbaanın ve litografi atölyesinin 19. yüzyıl sonlarına kadar etkinliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Türkçe yayınlanan yıllıklardan ilki olan ve Cevat Sami ile Hüseyin Hüsnü tarafından kaleme alınan *Aydın Vilayet-i Celilesinin Ahval-i Tabiye, Ziraiye, Ticariye ve İktisadiye vesair Ahvalinden Bahis 1321 Sene-i*

⁴⁶ *Catalogue of Saint Paul's Institute in Tarsus* (Smyrna: C. B. Tatikian, 1896), başsayfa.

⁴⁷ Kürkman, s. 793.

Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisat adı ile yayınlanan ve Erkan Serçe tarafından yeni yazıya aktarılarak *İzmir 1905* adı ile sunulan yıllıkta İzmir’de bulunan çok sayıdaki matbaa arasında Tatikyan’ın da Eski Rum Gazinosu Ferhanesi adresi ile yer aldığı görülür.⁴⁸ Engin Berber’in, 15 Mayıs 1919 – 15 Ekim 1920 tarihleri arasında İzmir’de Türkçe dışındaki dillerde yayımlanmaya başlayan gazete ve dergilerle⁴⁹ ilgili olarak hazırlanmış olduğu tabloda, *Mimos* adlı Ermenice bir mizah dergisini basan yer olarak Tatikyan Matbaası kaydedilmiştir. 1919’da yayına başlayan derginin 1922 yılı ortalarına kadar sürdüğü anlaşılmakta, bu da bize 20. yüzyılın başlarında da Tatikyan Matbaası’nın etkin durumda olduğunu göstermektedir.⁵⁰ Musevîleri din, tarih, edebiyat ve gelenekleri açısından ele alan 1901 tarihli *Musevî Ansiklopedisi*’nde, İzmir’de başlangıcı 1660’lara dayanan Musevî matbaacılığında söz edilirken B. Tatikyan’ın da İzmir’de Musevî eserlerini bastığına değinilmektedir.⁵¹ Cumhuriyet döneminin İzmir ile ilgili ilk ticari rehberi olan 1926 tarihli *Ticarî ve İktisadî İzmir Rehberi*’nde ise Tatikyan Matbaası’nın yer almadığı dikkati çekmektedir.⁵²

⁴⁸ Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü, (yay. haz. Erkan Serçe), s. 179.

⁴⁹ İzmir basın tarihi ile ilgili bilgi için bkz. Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No. 137, 2006); Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1872-1922*, c. I, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını No. 16, 2001), c.II, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını No. 59, 2008).

⁵⁰ Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922* (Ankara: Ayraç, 1997), s. 388.

⁵¹ Isidore Singer v.dğr., *Jewish Encyclopedia: a Descriptive Record of the History, Religion, Literature and Customs of the Jewish People from the Earliest Time to the Present Day*, c. XII, (New York: Ktav Publishing Home, 1901), s. 324.

⁵² Sabri Yetkin (haz.), *Ticarî ve İktisadî İzmir Rehberi 1926* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2002), s. 125.

Resim 8: *Etude sur Smyrne*. Baş sayfa.
Constantin Ikonomos - Bonaventure F.
Slaars, Tatikian, Smyrne 1868.

Tatikyan adı, çok sayıda taşbaskı resimde de karşımıza çıkmaktadır; bunlar, günümüzde çeşitli müzayedelerde alıcı bulan, sanat piyasasında işlem gören, bazı müze ve kütüphanelerin arşivlerinde yer bulan çalışmalardır. Tatikyan'ın gravür çalışmaları, Osmanlı padişahlarını konu alan baskılar dışında, büyük ölçüde İzmir'de yaşayan farklı etnik kimliklere mensup kişilerin giyim ve yaşam tarzlarını, yaptıkları meslekleri tanıtıcı niteliktedir (Res. 9). Bu gravürler, büyük bir olasılıkla Osmanlı'nın egzotik dünyasına ve Levant'ın en önemli liman kenti olan İzmir'e gelen yabancı ziyaretçilerin, kentin renkli mozaigine duydukları ilgiye hitap etmeyi amaçlamaktaydı (Res. 10, 11).

Resim 9: *Sokakta Smyrnalı Yahudi Kadın*. B. Tatikian. Yakl. 1830. Litografi. 26.0 x 19.7cm. Kat. No. AR 2411. Jewish Museum, Londra

Resim 10: *Yahudi Portakal Satıcısı*. B. Tatikian. Yakl. 1830. Litografi. 24.7 x 19.4cm. Kat. No. AR 2408. Jewish Museum, Londra

meslekleri konu alan litograflar serilerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda fotoğrafın öncülerinden biri olan İskoçyalı James Robertson'ın sokak

sahneleri, satıcıları ve kadınları konu aldığı fotoğraflarından yararlandığını ileri sürmektedir.⁵³ Madalya oymacısı olarak eğitim gören Robertson, 1841 yılında İstanbul'a gelerek, yenilenmekte olan İmparatorluk Darphanesi'nde görev almaya başlamış, yeni Osmanlı sikke ve madalyalarının tasarım ve teknik işleri ile ilgilenmiş, 1851 yılında Sultan Abdülmecid tarafından "Nişan-ı İftihar" ile ödüllendirilmiştir.⁵⁴ Fotoğrafçılık ile de ilgilenen Robertson, İstanbul'u konu alan fotoğraflarında kimi zaman cami, çeşme, saray gibi kentin tarihsel dokusuna eğilirken, kimi zaman da hamalları, börek ve salep satıcıları ile sokağın yüzünü yansıtmış, yerel halkın giyim-kuşamı ile de ilgilenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Tatikyan'ın litografi çalışmaları ile Robertson'ın fotoğrafları arasında bir yakınlık kurmak mümkün görünmektedir.

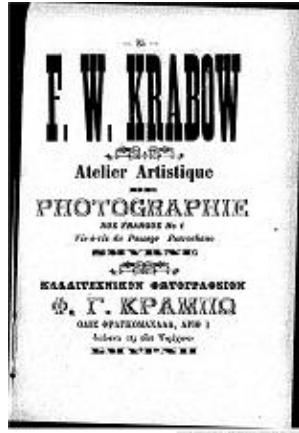
Yıllıklarda dikkati çeken bir diğer grup "Fotoğrafçılar"dır. Kaydedilen fotoğrafçı sayısının 1896'da arttığı görülür (Tablo 5). Frenk Sokağı ile Gül Sokağı'nda yoğunlaşan fotoğrafçıların, bazı ilanlarda fiyat tarifesi ile sundukları hizmetin türüne ve ayrıntılarına ilişkin kısa bilgilere de rastlanmaktadır. Örneğin, Michel adı ile kaydedilmiş olan ve Gül Sokağı 47 numarada olduğunu anlaşılan fotoğrafçı, ½ düzinesi ¼ Mecidiye'den hatıra portre fotoğrafları ve 1 Lira'ya doğal büyüklükte portreler bastığını belirtmiştir.⁵⁵ Resimli ilanları ile de öne çıkan ve Frenk Sokağı'nın sakinlerinden olan F. W. Crabow (Res. 12) ise en iyi ve en tanınmış fotoğrafçılardan biri, hatta rakipsiz olduğunu belirtmekten kaçınmamış, geniş bir Smyrna görünümü koleksiyonuna sahip olduğunu da ilanında belirtmiştir. 1893-1896 tarihli dört ticaret rehberinde de karşımıza çıkan bir diğer fotoğraf atölyesi ise Baba ve

⁵³ Bahattin Öztuncay, *The Photographers of Constantinople: Text and Photographs* (İstanbul: Ayraç, 2003), s. 143.

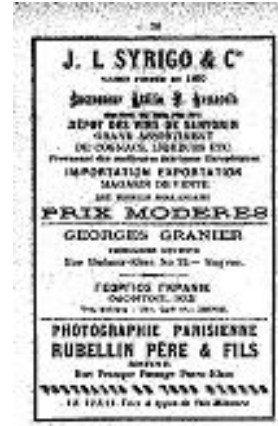
⁵⁴ Bahattin Öztuncay, *James Robertson: The Pioneer of Photography in the Ottoman Empire* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1992), s. 15, 21.

⁵⁵ Nalpas, de Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 333; Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1894), s. 223-224.

Oğul Rubellin'lerdir (Rubellin Père & Fils - Photographie Parisienne) (Res. 13). Frenk Sokağı Saruhan Pasajı'nda olduğu anlaşılan fotoğrafçıda, her tür portre, manzara, insan tipleri ve eski İzmir fotoğraflarının bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁶ İzmir fotoğraflarının, kente

Resim 11: Fotoğrafçı F. W. Krabow'un ilanı. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1895, s. 25.

Resim 12: Fotoğrafçı Rubellin Père & Fils'in ilanı. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1896, s. 26.

Çeşitli nedenlerle ve görevlerle dışarıdan gelen yabancıların, Doğu'ya seyahat eden turistlerin ilgi ve beğenisine yönelik olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bunun yanında, barındırdığı farklı millet ve dinlerden oluşan halkı ile bir kültür mozaığı olan İzmir'in bu çeşitliliği, dışarıdan gelen ziyaretçiler için oldukça ilgi çekici ve farklı bulunmaktaydı. Bu nedenle, sokak satıcılarından, kahvehanelerine, Türk'ün, Ermeni veya Musevi'nin giyim kuşamından yaşayış biçimine dokunan her türlü görsel kayıt onlar için önemli ve özellikliydi. Rubellin Père & Fils'in 1870'lere tarihlenen İzmir'li bir zeybek ve Türk bir kadını gösteren fotoğrafı, bu anlamda verilebilecek sayısız örnekten biridir (Res. 14).

⁵⁶ Nalpas, de Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1893), s. 333; *Annuaire des Commerçants ...* (1894), s. 223-224; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1895), s. 156-157; De Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants ...* (1896), s. 97.

Stüdyo damgasının arka yüzde yer aldığı fotoğrafta⁵⁷, gösterişli giyimi ve silahları ile birlikte sert bakışlı bir zeybek ve yerde bağdaş kurmuş oturmakta olan bir Türk kadın görülmektedir; kadın, önünde duran nargilenin marpucunu tutarken, nargilenin yanında yerde duran Türk kahvesi takımı ise yine bu kültüre ait unsurlardan biri olarak bu stüdyo fotoğrafındaki yerini almıştır.

Resim 13: *İzmirli Bir Zeybek ve Türk Kadın*. Rubellin Père & Fils. 1870'ler. Fotoğraf. 24.1 x 17.9cm. Öz. Kol. (Kaynak: <http://www.iphotocentral.com/showcase/detail.php/35/3/114/1/1/0/24293> Er. tar. 11.04.2012)

Resim 14: *Rubellin Ailesi*. Rubellin Père & Fils. Fotoğraf. François Boisjoly Koleksiyonu.

(Kaynak:

<http://www.photo-arte.com/photographies/?modesearch=simple&search=rubellin>

Er. tar. 30.05.2012)

⁵⁷ "Rubellin Pere & Fils", erişim tarihi 11.04.2012,

<http://www.iphotocentral.com/showcase/detail.php/35/3/114/1/1/0/24293>

biri bir portre olup Rubellin'in yazısı ve imzası ile bir başkasına hediye edildiği anlaşılmakta, arka yüzde ayrıca "Rubellin Photographe, Rue Franque, Smyrne" damgası yer almaktadır. Diğer fotoğraf ise aileyi bir arada göstermekte ve arkasındaki "Photographie Parisienne Rubellin, Rue Franque, Smyrne" stüdyo damgasına gösterişli bir logo eşlik etmektedir.⁵⁸ M. Yavuz Çorapçioğlu, baba ve oğul Rubellin'lerin Fransız kökenli olduklarını ve 1880'lerde İzmir'de *Photographie Parisienne*'i işlettikleri bilgisini vermektedir.⁵⁹

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan ticarî yıllık ya da rehberler, görünüşte İzmir ve çevresindeki bölgenin ticaret ve endüstri yaşamını temel alsa da aslında sağladığı bilgiler çok daha geniş kapsamlı, ayrıntılı ve çok yönlüdür. Bu yıllıklardan elde edilen ipuçlarından yola çıkılarak, adı tarihin sayfaları arasında silikleşmiş, bugün hatırlanmayan bazı kişilerin yaşadıkları dönemde İzmir kenti tarihine, sanatına ve kültür ortamına katkılarını araştırmak mümkün olmaktadır. Doğu Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir, 19. yüzyılın sonlarına doğru ticari etkinliği dışında, sosyal ve kültürel açıdan da oldukça gelişmiş, renkli bir tablo sunmaktadır. Barındırdığı nüfusun sahip olduğu dil, inanç ve etnik çeşitlilik, kentin kültür yaşamına akseden farklı renkler, farklı tatlar olarak zenginlik kazandırmıştır. İncelenen rehberlerden, gayrimüslim nüfusun ticaret alanında olduğu gibi sanatsal ve kültürel alanda da ağırlığını hissettirdiği anlaşılmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu envanterlere kayıt yaptırmamış birçok başka sanatçı ve meslek sahibi de bulunmaktadır, ancak kaydedilenler göz önüne alındığında çoğunluğu gayrimüslimlerin oluşturduğu görülür. Ovide Curtovich örneğinde olduğu gibi, etnik kökenleri ve inanış biçimleri

⁵⁸ "Rubellin Pere & Fils", erişim tarihi 30.05.2012, <http://www.photo-carte.com/personnages/biographie/Rubellin/nc/NDk2/>

⁵⁹ M. Yavuz Çorapçioğlu, "Smyrna Main Otoman Post Office and Chadirvan-Altı Branch Office", *The Levant: Journal of the Ottoman and Near East Philatelic Society*, c. 5, No. 6 (Sept 2010), s. 96-97.

farklı olsa da çoğu zaman “Türk” olarak anılmış ve kabul edilmişlerdir. Ermeni asıllı bir Osmanlı vatandaşı olan Boğos Tatikian ise, litografilerinde Türkü, Ermenisi, Musevisi ile yaşadığı dönemin İzmir’ini anlatmış tanıtmıştır. Righos, Exposition Universelle’e katılırken, yalnızca terra cotta heykellerini değil “Smyrne” adını da taşımıştır bu evrensel sergiye. Ve adları bu listelerde geçen diğerleri... Haklarında ulaşabildiğimiz bilgi çok az da olsa, hiç kuşkusuz, bugün yaşamakta olduğumuz kente, bir zamanlar yaşamış oldukları kente, 19. yüzyılın sayısız ziyaretçilerinden birinin adlandırdığı gibi “Sevgili Yaşlı İzmir”e⁶⁰ emekleri ile değer katmışlardır.

Kaynakça

- de Andria, Jacob (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1895.
- de Andria, Jacob (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1896.
- Berber, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.
- Berber, Engin, *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008.
- Berkant, Cenk, “İzmirli Bir Mimar: Raymond Péré”, Yüksek lisans tezi, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Catalogue of Saint Paul’s Institute in Tarsus*, Smyrna: C. B. Tatikian, 1896.

⁶⁰ Henrietta Le Mesurier (1809-1901), Kırım Savaşı sırasında İngiliz Hastanesi’nde hemşire olarak görev yapmış, buraya ilişkin deneyimlerini ve yaşadıklarını anlatan mektupları ve tuttuğu notlar 1856 yılında *Ismeer, Smyrna and Its British Hospital in 1855* adı altında Londra’da yayınlanmıştır. Le Mesurier, “Sevgili Yaşlı İzmir” ifadesini kentten ayrılmak üzere kentle vedalaşırken kullanmıştır. Bkz. Henrietta Le Mesurier, *Ismeer, or Smyrna and Its British Hospital in 1855* (London: James Madden, 1856), s. 339-340.

- Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü, (Sadeleştirerek yay. haz. Erkan Serçe),
İzmir 1905, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı: 5,
2000.
- "Curtovich, Ovid", In *Benezit Dictionary of Artists. Oxford Art Online*,
erişim tarihi 17.04.2012,
<http://www.oxfordartonline.com/subscriber/article/benezit/B00045404>
- Çorapçıoğlu, M. Yavuz, "Smyrna Main Otoman Post Office and
Chadirvan-Altı Branch Office", *The Levant: Journal of the
Ottoman and Near East Philatelic Society*, c. V, 6 (2010): 96-108.
Exposition Universelle de 1889 a Paris: Catalogue Général Officiel, c. I,
Lille: Impr. L. Danel, 1889.
- Graves, Algernon, *The Royal Academy of Arts: A Complete Dictionary of
Contributors and Their Works from Its Foundation in 1769 to 1904*,
c. II, London: Henry Graves and Co., 1905.
- Ikonomos, Constantin ve Bonaventure F. Slaars, *Etude Sur Smyrne*,
Smyrne: Tatikian, 1868.
- Kuyulu, İnci, *Karaosmanoğlu Ailesi'ne Ait Mimari Eserler*, Ankara:
Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Kürkman, Garo, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Ressamlar*,
İstanbul: Matüsale, 2004.
- Le Mesurier, Henrietta, *Ismeer, or Smyrna and Its British Hospital in
1855*, London: James Madden, 1856.
- Nalpas, Joseph L. ve Jacob de Andria (haz.), *Annuaire des Commerçants
de Smyrne and de l'Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G.
Timoni and Co., 1893.
- Nalpas, Joseph L., (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de
l'Anatolie*, Smyrne: Journal de Smyrne, 1894.
- Öztuncay, Bahattin, *James Robertson: The Pioneer of Photography in the
Ottoman Empire*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1992.

Öztuncay, Bahattin, *The Photographers of Constantinople: Text and
Photographs*, İstanbul: Ayraç, 2003.

Pamukciyan, Kevork, “İzmir’in Büyük Yer Sarsıntıları”, *Ermeni
Kaynaklarından Tarihe Katkılar-III; Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*,
İstanbul: Aras Yayıncılık, 2003, s. 312-316.

“Rubellin Pere & Fils”, erişim tarihi 11.04.2012,
[http://www.iphotocentral.com/showcase/detail.php/35/3/114/
1/1/0/24293](http://www.iphotocentral.com/showcase/detail.php/35/3/114/1/1/0/24293)

Singer, Isidore v.dğr., *Jewish Encyclopedia: a Descriptive
Record of the History, Religion, Literature and Customs of the
Jewish People from the Earliest Time to the Present Day*, c. XII,
Ktav Publishing Home, New York 1901.

de Tholozany, Pauline, “The Expositions Universelles in Nineteenth
Century Paris”, erişim tarihi 16.04.2012,
<http://library.brown.edu/cds/paris/worldfairs.html#de1889>

Yetkin, Sabri (haz.), *Ticarî ve İktisadî İzmir Rehberi 1926*, İzmir:
İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı: 28, 2002.

Resim listesi:

Resim 1: *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie*, 1893,
Baş sayfa.

Resim 2: Ovide Curtovich. *Manisa’da Karaosmanoğlu Sarayı’nın Avlusu*.
1896, tuv. üz. yağl. 134.5x101.5cm. Christie’s London, 9 Temmuz
2009. Lot no. 19

Resim 3: Raymond Charles Pere. *Kula, St. Joseph Yetimhanesi*. Ocak
1900, kâğıt üz. karakalem. (Kaynak. C. Berkant. *İzmirli Bir
Mimar...’dan*)

Resim 4: *Heykeltıraş Jacques Rigbo’nun ilanı*. *Annuaire des
Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie*, 1893, s. 16.

Resim 5: Rapp Galeri’de sergilenen heykeller. *Palace de Beaux-Arts*.
Exposition Universelle de 1889, Paris. Fotoğraf. Lot. 6634, no. 211.

Library of Congress, Washington.

Resim 6: *Heykeltıraş Pierre Saveras'ın ilanı*. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1895, s. 45.

Resim 7: *Heykeltıraş Giuseppe Previsani'nin ilanı*. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1895, s. 65.

Resim 8: *Etude sur Smyrne*. Baş sayfa. Constantin İkonomos – Bonaventure F. Slaars, Tatikian, Smyrne 1868.

Resim 9: *Sokakta Smyrnalı Yahudi Kadın*. B. Tatikian. Yakl. 1830. Litografi. 26.0 x 19.7cm. Kat. No. AR 2411. Jewish Museum, Londra.

Resim 10: *Yahudi Portakal Satıcısı*. B. Tatikian. Yakl. 1830. Litografi. 24.7 x 19.4cm. Kat. No. AR 2408. Jewish Museum, Londra.

Resim 11: *Fotoğrafçı F. W. Krabow'un ilanı*. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1895, s. 25.

Resim 12: *Fotoğrafçı Rubellin Père & Fils'in ilanı*. Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie, 1896, s. 26.

Resim 13: *İzmirli bir Zeybek ve Türk Kadın*. Rubellin Père & Fils. 1870'ler. Fotoğraf. 24.1 x 17.9cm. Öz. Kol.

Resim 14: *Rubellin Ailesi*. Rubellin Père & Fils. Fotoğraf. François Boisjoly Koleksiyonu.

Ek listesi:

Ek 1: Ressamlar

Ek 2: Mermer ve ahşap çalışan heykeltıraşlar

Ek 3: Gravür ustaları

Ek 4: Dekorasyon (süsleme) yapan ressam

Ek 5: Fotoğrafçılar

Ek 6: Mühendisler ve mimarlar

Ek 7: Antikacılar

Ek 8: Müzik öğretmenleri

Ek 9: Müzik aleti satanlar

Ek 10: Basımevleri, matbaalar

Ek 1: Ressamlar

1893

Ovide Curtovich. Sanatçı, ressam.
Atölye Chalet de l'Eden.

C. Paleologue.
Sanatçı. Frenk Sokağı.

Giovanni Papazoğlu. Servetadika Sokağı.

1894

Ovide Curtovich. Sanatçı, ressam.
Atölye Chalet de l'Eden.

C. Paleologue. Sanatçı. Frenk Sokağı.

Giovanni Papazoğlu. Servetadika
Sokağı.

1895

Ovide Curtovich, Atölye Chalet de
l'Eden.

Ch. Paleologo. Sanatçı, ressam. Gül
Sokağı.

Giovanni Papazoğlu. Servetadika
Sokağı.

Antoniades.

Paul d'Andria, Boyacılar Sokağı.

Raymond Perré. Halepli Sokağı.

D. Zadé. Ve fotoğrafçı. Madam Hanı.

H. C. Zuruckzoğlu. Macria Scala.

Artin Bıçakçıyan. (füzen), Boyacılar
Sokağı

1896

Ovide Curtovich. Atölye Chalet de
l'Eden

Ch. Paleologo. Sanatçı, ressam. Gül
Sokağı.

G. Papazoğlu. Servetadika Sokağı.

Th. Antoniades. İngiliz Okulu. P.
Aliotti'nin evinin karşısında.

Paul Dandria, Boyacılar Sokağı.

Raymond Perré. Halepli Sokağı.

D. Zade. Ve fotoğrafçı. Eski Yunan
Gazinosu.

Ch. Hp. Tzuructzoğlu ve Resim
Okulu. Galazio Sokağı, Fasulye.

Ek 2: Mermer ve ahşap çalışan heykeltıraşlar

1893

Alexandre Corinthis. Galazio Sokağı, No. 33, ahşap üzerine.
Pierre Carayovigi. (mermer)
P. Chalapas.
Costi Halepas. (ahşap) Fasulye Meydanı.
Yanoullis Copellas. Taş. Paralel Sokağı.
J. Louloudhis.
Jacop Righo. Terra cotta ve mermer. Galazio Sokağı.
Pierre Savero.
P. Stavraki.
Spiros Valsamis. Ve marangoz. Fasulye Meydanı.

1894

Alexandre Corinthis. Galazio Sokağı.
Pierre Carayovigi.
Costi Halepas. (ahşap) Fasulye Meydanı.
Yanoullis Copellas. Taş. Paralel Sokağı.
J. Louloudhi.
Jacob Righo. Terra cotta ve mermer.
Pierre Savera. Paralel Sokağı.
Spiros Valsamis. Fasulye Meydanı.

1895

Alex. Corinthis. (ahşap) Galazio Sokağı.
Alex. Arapakis. (mermer) Malta Sokağı.
Petros Carayovich. (mermer) Paralel Sokağı.
P. Chalapas. (mermer) Paralel Sokağı.
Stelios Colaros. (mermer) Paralel Sokağı.
Yanoullis Cepedhos. (mermer) Malta Sokağı.
Jean Eupatrides. (mermer) İngiliz Okulu.
Costi Halepas. Fasulye Sokağı.
J. Louloudhis. (mermer) Paralel Sokağı.
G. Mavromara. (mermer) Malta Sokağı.
G. Panais. (mermer) Malta Sokağı.
Nic. Politis. (mermer) Paralel Sokağı.
Emm. Praksias. (ahşap ve mermer) Sakız Hanı.
Joseph Previsani. (mermer) Rıhtım tiyatrosu karşısı.
Jacob Righos. Toprak heykeller. Galazio Sokağı.
D. Samikos. Ahşap ve maden oymacı. Café Ionia, Rıhtım.
Pierre Savera (Stavraki). Paralel Sokağı. Café Corina'nın karşısında.
Petros Valmas. (mermer) Paralel Sokağı.
Spiro Nalsamis. (ahşap) Paralel Sokağı.

1896

C. Perpirakis. Madam Hanı.
M. Nicolaides. (ahşap) Phoenix Pasajı.
Ch. Papadhopoulos. (ahşap) Madam Hanı.
Jean Eupatrides. (mermer) İngiliz Okulu.
Emm. Praksias. (ahşap ve mermer) Sakız Hanı, No. 31.
Joseph Previsani. (mermer) Spor Kulübü Tiyatro karşısında.
Jacob Righos. Mermer ve toprak heykeller. Galazio Sokağı. Pierre Aliotti'nin evinin karşısında.
Jean Roboti. (ahşap) St. Marie Pasajı.
Pierre Savera (Stavraki). (mermer) Paralel Sokağı. Café Corina'nın karşısında.
Pierre H. Terzian. (bronz ve ahşap) Frenk Sokağı, No. 51.
S. Theodore. (bronz ve ahşap) Kızlarağası Hanı.

Ek 3: Gravür ustaları

1893

Alexandre Corindhis. Galazio Sokağı. No. 33
Christo Papadopoulo. Madam Hanı.

Georges Perpirakis. Maden üzerine. Madam Hanı. No. 1

T. Théodore. Kızlarağası Hanı.

Pierre H. Terzian. Her türde. Frenk Sokağı. No. 51

C. B. Tatikian. Litografi, tipografi. Eski Yunan Gazinosu Pasajı.

1894

Alexandre Corindhis. Heykel ve ahşap üzerine gravür. Galazio Sokağı. No. 33

Christos Papadopoulo. Madam Hanı.

Georges Perpirakis. Madam Hanı.

T. Théodore. Kızlarağası Hanı.

Pierre H. Terzian. Her türde. Frenk Sokağı. No. 51

C. B. Tatikian. Litografi, tipografi. Eski Yunan Gazinosu Pasajı

1895

Alex. Corindhis. Galazio Sokağı. No. 33

Christos Papadopoulos. Madam Hanı.

Georges Perpirakis. Kuyumcu ve gravürcü. Madam Hanı.

T. Théodore. Kızlarağası Hanı.

Pierre H. Terzian. Her türde. Frenk Sokağı. No. 51

1896

Alex. Corindhis. Galazio Sokağı

C. Perpirakis. Madam Hanı

Ch. Papadopoulo. Madam Hanı

T. Théodore. Hisar Camii.

P. H. Terzian. Frenk Sokağı.

Jean Romboti. Litograf. Ste. Marie Pasajı.

M. Nicolaidis. Matbaa ve litografi. Pestelmazoğlu Pasajı.

B. Tatikian. Litografi, tipografi. Eski Yunan Gazinosu Pasajı.

Vidori Kardeşler. Matbaa ve litografi. Sponti Pasajı.

Ek 4: Dekorasyon (süsleme) yapan ressamalar

1893

Théodore Blaverge. Fasulye Meydanı, 154.
Joseph Costanzo. Tabelalarda yıldızlama ustası. Fasulye Sokağı, No. 9
Bernard Deleo. Hollanda Okulu Sokağı.
S. Savopoulos. Maltız Sokağı.

1894

Théodore Blaverge. Fasulye Meydanı, 154.
Joseph Costanzo. Tabela yıldızlama ustası. Fasulye Sokağı, No. 9
Bernard Deleo. Hollanda Okulu Sokağı.
S. Savonoulos. Maltız Sokağı.

1895

Th. Blaverge. Fasulye Sokağı.
C. Carakarri. Ste. Catherine Sokağı.
Const. Damiano. Hacı Frango Sokağı.
Bern. Déléo. Hollanda Okulu Sokağı.
S. Foscolos. Bornova.
Pére Karaghani ve Oğ.
Agios Dimitrios Sokağı.
N. Manesis. Fasulye Sokağı.
Nicoli Papamarco. Mecidiye Sokağı.

1896

Th. Blaverge. Fasulye Sokağı.
C. Carakassi. Ste. Catherine Sokağı.
Joseph Costanzo. Negroponte.
C. Damiano. Hacı Frango Sokağı.
Bern. Deleo. Hollanda Okulu Sokağı.
S. Foscolos. Bornova.
Pére Karaghani ve Oğ.
Agios Dimitrios Sokağı.
N. Manesis. Fasulye Sokağı.
F. Damiano. Jardin Sokağı.
Emm. Courtis. At arabalarını süslemede usta. Kule yakınında.
Ath. Kiromytis ve P. Braknelis.
Hollanda Okulu Sokağı.

Ek 5: Fotoğrafçılar

1893

Spiro Calighéris. Rossi Pasajı.
F. W. Crabow. Frenk Sokağı.
Michel. Büyük grup portreler ve her türde reproduksiyon. ½ düzinesi ¼ Mecidiye'den hatıra portreleri. 1 Türk lirasına doğal büyüklükte portreler. Gül Sokağı, No. 47.
Rubellin Baba ve Oğ. Her türde portre, manzara ve tipler (Photographie Parisienne) Frenk Sokağı. Saruhan Pasajı.
N. Zambat. Her türde portreler. Çok uygun fiyat. Fasulye Meydanı, No. 77.
J. Zilpoche ve **Ch. Bükmeçyan.** Küçük Gül Sokak.

1894

Carlo Bükmeçyan. Gül Sokağı.
F. W. Crabow. Frenk Sokağı.
Michel. Büyük grup portreler ve her türde reproduksiyon. ½ düzinesi ¼ Mecidiye'den hatıra portreleri. 1 Türk lirasına doğal büyüklükte portreler. Gül Sokağı, No. 47.
Rubellin Baba ve Oğ. Her türde portre, manzara ve tipler (Photographie Parisienne) Frenk Sokağı. Saruhan Pasajı.
N. Zambat. Her türde portreler. Çok uygun fiyat. Fasulye Meydanı, No. 77.
J. Zilpoche ve **Ch. Bükmeçyan.** Küçük Gül Sokak.

1895

Carlo Bükmeçyan. Gül Sokağı.
Sp. Caligheri. Rossi Pasajı.
B. Chichlian. Galazio Sokağı. No. 1
F. W. Crabow. Frenk Sokağı. Saruhan'ın karşısında. En iyi ve en tanınan fotoğrafçılardan biridir.
Rubellin Baba ve Oğ. (Photographie Parisienne) Saruhan Pasajı. Eski İzmir fotoğrafları.
Auguste Michel. Gül Sokağı.
Nisso J. Minerva. Gül sokağı.
N. Pantzopoulos. Frenk sokağı.
D. Zade. Madam Hanı.
J. Zilpoche. Gül Sokağı, No. 18.

1896

Carlo Bükmeçyan. Gül Sokağı.
Sp. Caligheri. Rossi Pasajı.
B. Chichlian. Galazio Sokağı. No. 1
F. W. Crabow. En iyi ve en tanınan fotoğrafçılardan biridir. Büyük bir Smyrna görünümü koleksiyonu. Enteryör vs. Rakipsiz. Frenk Sokağı.
Rubellin Baba ve Oğ. Çok eski fotoğraflar. (Photographie Parisienne) Saruhan Pasajı.
D. Zade. Eski Yunan Gazinosu Pasajı.
Dhiamandopulo Kardeşler. Guys Pasajı.
Jules Lind. Gül Sokağı.
Xenophon Karacalos. Paterson Pasajı.
Tatheos Neressesyan. Ermeni Sokağı.

Ek 6: Mühendisler ve mimarlar

1893

Aslan Efendi.
D. Andrus
R. Bailey. Köprüler ve yollar.
Yanis Bambakeros. Belediye’de
J. Cokino. Belediye’de
M. Coutsoufiadhi
Calfas Douman
B. Hodder
E. Johnson
D. Lorimer
X. Lattry. Frenk Sokağı.
G. Moelhausen. Smyrna-Kasaba Demiryolu şefi.
N. Manganiotes
Marcosoff
E. Petrokokinos. Belediye’de **D. L.**
Rambaonis
Rice Kardeşler
G. Stefanidhi
Roch. Vitalis
P. Vitalis
Werry
S. Watkins

1894

Aslan Efendi.
D. Andrus
Yanis Bambakeros. Belediye’de.
M. Coutsoutiadhi
Calfas Douman
B. Hodder
E. Johnson
D. Lorimer
X. Lattry. Frenk Sokağı.
G. Moelhausen. Smyrna-Kasaba Demiryolu şefi.
N. Manganiotis
E. Petrokokinos. Belediye’de.
D. L. Rambaonis
Rice Kardeşler
G. Stefanidhi
Roch. Vitalis
P. Vitalis
Werry
S. Watkins

1895

Aslan Efendi. Ermeni Sokağı.
Yanis Bambakeros. Belediye’de
G. J. Cokinos. Avrupa Kulübü.
M. Coutsoutiadhi
Calfas Douman. Keresteciler Sokağı.
Carabet Halephan. Xenophon Lattry. Trassa Sokağı.
D. Lorimer.
M. Manganiotis
G. Manganiotis
O. Marcosoff. Ermeni Sokağı.
G. Moelhausen. Smyrna-Kasaba Demiryolu şefi.
E. Petrokokinos. Belediye’de.
D. J. Rambaonis. Mimaröğlü Sokağı.
E. Simitopulo. Punta.
G. Stefanidhi
Polycarpe A. Vitalis. Rıhtım Derneği mimarı.
Roch A. Vitalis.
S. Watkins. Punta.
Werry. Bornova.

1896

Aslan Efendi. Ermeni Sokağı.
Yanis Bambakeros. S. Catherine Sokağı.
G. Cokinos. Avrupa Kulübü.
A. Brant. Trassa Sokağı.
M. Coutsoutiadhi
Calfas Douman. Keresteciler Sokağı.
Carabet Halepian
Xenophon Lattry. Trassa Sokağı.
D. Lorimer.
M. Manganiotis. Bellavista Sokağı.
G. Manganiotis. Bellavista Sokağı.
O. Marcosoff. Ermeni Sokağı.
G. Moelhausen. Smyrna-Kasaba Demiryolu şefi.
E. Petrokokinos. Belediye’de.
D. J. Rambaonis. Mimaröğlü Sokağı.
E. Simitopulo. Punta İstasyonu.
G. Stefanidhi. S.Dimitri Sok.
Polycarpe A. Vitalis. Rıhtım Derneği mimarı.
S. Watkins. Punta İstasyonu.
Werry. Bornova.
Karakoç Briot. Yusuf Pasajı. No. 4

Ek 7: Antikacılar

1893

Elie Aslanoğlu. Osmanzade Hanı.
Ali Efendi. Kantarcılar Sokağı.
Moses Benchat. Çuhacı Bedesteni.
Isaac Benchat. Çuhacı Bedesteni.
J. Cohen. Doğu'ya özgü nadir parçalar, eski halılar Sulu Han'da.
Th. Pezzer. Ve eski halı deposu. Yol Bedesteni.

1894

Elie Aslanoğlu. Osmanzade Hanı.
Ali Efendi. Kantarcılar Sokağı.
Moses Benghiat. Çuhacı Bedesteni.
Isaac Benghiat ve oğulları. Çuhacı Bedesteni.
J. Cohen. Doğu'ya özgü nadir parçalar, eski halılar Sulu Han'da.

1895

Elie Aslanoğlu. Osmanzade Hanı.
Ali Efendi. Kantarcılar Sokağı.
Isaac Benghiat ve oğulları. Çuhacı Bedesteni. Arap Sokağı, No. 14.
J. Cohen. Sulu Han.
Théophile Pezzer. Ve eski halı deposu. Yol Bedesteni

1896

Elie Aslanoğlu. Osmanzade Hanı.
Ali Efendi. Kantarcılar Sokağı.
Isaac Benghiat ve oğulları. Çuhacı Bedesteni. Arap Sokağı, No. 14.
Théophile Pezzer. Yol Bedesteni
Ab. Mussage. Doğu'ya özgü nadir parçalar. Seferian Lokali karşısında.

51
itobiad

Ek 8: Müzik öğretmenleri

1893

Aristide P. Alberti. (gitar) Frenk Sokağı.
Avolio
Bulgaris
G. Calleya (orkestra şefi)
N. Calleya
V. Capogrosso
Diglénis
Dlle. Dorshasmet
Dlle. De Vrice
Dlle. Fragiacomio
Rosa Klein
Merronier
Mosser
Rosatis
Unghar
Voltan
André Zammiti
Jacques Zammiti

Ek 9: Müzik aleti satanlar

1893

A. P. Alberti. Ve gitar öğretmeni. Frenk Sokağı.
Gerardo Corletti. (Orphée) Sponti Pasajı.
John Serkis Papiasian. Ve akortçu. Frenk Sokağı.
A. Stathopoulos. Ve tamirci. Aliotti Pasajı.
Hacı Strati. Basmahane Sokağı.

Ek 10: Basımevleri, matbaalar

(Basımevleri ve matbaalar 1893 ve 1894 yıllıklarında ayrı bir başlık altında toplanmamıştır.)

1895

Amalthia. Hagios Georgios Sokağı.
Nic. Damiano. Eski Rum Gazinosu.
Ant. Damiano. Aydın tren istasyonu.
N. Daveroni. Baron Aliotti Pasajı.
F. ve A. Daveroni. Yusuf Pasajı.
Impartial. resmi gazete. Gül Sokağı.
Yahudi Basımevi. Milet Han.
Journal de Smyrne. Tenekeçiler Pasajı.
Marcopoulo. Bahaduri Pasajı.
M. Nicolaidhi. Phoenix Pasajı.
La Reforme. Sofianopulo Pasajı.
E. Seikari. Moraytini Pasajı.
L. Stylianopulo. Evangeliki Okulu.
B. Tatikian. Eski Yunan Gazinosu.
Timoni, Ticaret Matbaası. Barbaresk Han.
Typographie Officielle. Konak.
Ermeni Basımevi. Ermeni Mah.
Vidori Kardeşler. Sponti Pasajı.

1896

Amalthia. Hagios Georgios Sokağı.
Nic. Damiano. Eski Rum Gazinosu.
Antoine Damiano. Punta İstasyonu.
N. Daveroni. Baron Aliotti Pasajı.
F. ve A. Daveroni. Yusuf Pasajı.
Dedeyan. Büyük Vezir Hanı.
Hidmet. Kışlahane Pasajı.
Impartial. Barbaresk Han.
Yahudi Basımevi. Milet Han.
Journal de Smyrne. Tenekeçiler Pasajı.
Mamurian. Mehpare Sokağı.
N. P. Marcopoulo. Bahadur Pasajı.
Nea Smirni. Moraytini Pasajı.
M. Nicolaidhi (La Presse). Phoenix Pasajı.
La Reforme. Sofianopulo Pasajı.
L. Stylianopulo. Evangeliki Okulu.
B. Tatikian. Eski Yunan Gazinosu.
Timoni. (Ticaret Matbaası).
Barbaresk Han.
Typographie Officielle. Konak.
Ermeni Basımevi. Ermeni Mah.

Künye:

Daşcı, Semra “1893–1896 İzmir Ticaret Yıllıklarında Adı Geçen Sanatçılar Ve Sanatla İlgili Meslekler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi III*, (2012):17-52.